

ШЛЯХИ ГУМАНІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ВІДНОСНО НЕПОВНОЛІТНІХ

У статті з урахуванням змін у діючому законодавстві кримінального профілю розглянуто шляхи та заходи розвитку сучасної кримінальної політики відносно неповнолітніх задля уточненню переліку обставин, які повинні бути з'ясовані при призначенні покарання. Робиться висновок щодо необхідності розширення законодавчої бази застосування примусових заходів виховного характеру.

Сучасна кримінальна політика України орієнтована на посилення протидії тяжким і особливо тяжким злочинам при одночасному пом'якшенні кримінальної відповідальності за злочини невеликої і середньої тяжкості. Демократичні перетворення, що почалися в Україні з 90-х років минулого сторіччя, зумовили кардинальні зміни

принципових положень кримінальної політики. У ряді її основоположних ідей стали признаватися, в першу чергу, гуманізм і лібералізм.

Проте, ідеї лібералізації і гуманізації правозастосовчої практики без диференціації підходу до різних категорій злочинів і злочинців, не співвідносна з реальними кримінологіями. Особливе значення ці напрями набувають у зв'язку з рішенням питань про кримінальну відповідальність і покарання неповнолітніх.

Визнаючи неповнолітніх як специфічну соціальну групу, що володіє особливим правовим статусом, наділяючи їх відмінним від інших груп об'ємом прав і обов'язків, ми не можемо не визнати них як особливих суб'єктів і кримінально-правових відносин.

Незадарма питання відповідальності неповнолітніх є частиною Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, яка була затверджена Указом Президента України від 24 травня 2011 року № 597/2011 [1].

Дисертаційні та монографічні дослідження В. М. Бурдіна, О. С. Яцуна «Особливості кримінального покарання неповнолітніх». – Запоріжжя, 2010; Ковтун Н. Я. Поняття, система та види додаткових покарань для неповнолітніх за Кримінальним кодексом України. – Львів, 2010; Смець Ю. І. «Вчинення злочину неповнолітніми як обставина, що пом'якшує покарання: психолого-юридична сутність». – Київ, 2010; Березовської Н. Л. «Покарання, пов'язані з виправно-трудовим впливом, що застосовуються до неповнолітніх». – Одеса, 2010; Вечерової Є. М. «Некаральний кримінально-правовий вплив на неповнолітніх в Україні (кримінологічні засади)». – Одеса, 2011; Коновалової А. Ю. Види покарань для неповнолітніх за кримінальним правом України». – Харків, 2012 [2] розкривають достатньо багато цікавих тем, проте в умовах реформи діючого законодавства виникає необхідність у розробці нових підходів до призначення покарання неповнолітнім з урахуванням світових тенденцій.

Саме характеристики неповнолітнього створюють певного роду перешкоди до можливостей орієнтуватися в ситуації, адекватно реагувати на ті або інші життєві обставини, робити вибір. Це водночас унеможлиблює правильний вибір покарання з урахуванням його профілактичного потенціалу та принципу гуманізму.

Метою даної роботи є дослідження деяких теоретичних аспектів характеристик подальшої гуманізації призначення покарання неповнолітнім, розкриття особливостей призначення їм покарання, закріплених в законодавстві та висвітлених в науковій літературі, окреслення основних шляхів підвищення ефективності застосування норм законодавства.

Неповнолітні – особлива соціально-правова група, приналежність до якої визначає особливий статус в кримінально-правових відносинах, обумовлений специфікою майнових, трудових, сімейних прав і обов'язків осіб, що не досягли віку 18 років.

Відомо що інститут покарання неповнолітніх повинен будуватися з урахуванням їх специфіки. Відповідно кримінальне законодавство України розглядає неповнолітнього як «особливого» суб'єкта кримінально-правових відносин, але ці особливості не повною мірою відображені і знайшли своє закріплення в нормах кримінального права.

Гарантії прав і законних інтересів неповнолітніх залежать, по-перше, від ролі і значення цієї соціальної групи, об'єму прав і обов'язків, що належать їм; по-друге, від соціально-психологічних особливостей неповнолітнього віку. Правове положення неповнолітнього обумовлює необхідність диференціації покарання, а соціально-психологічні особливості неповнолітнього віку – його індивідуалізацію відносно неповнолітнього суб'єкта кримінально-правових відносин.

Проте у діючому законодавстві правове положення неповнолітніх в кримінально-правових відносинах визначене без урахування їхнього статусу і правомочності в інших сферах суспільних відносин. Звідси існує необхідність перегляду санкцій статті Особливої частини на їх відповідність вимогам щодо покарань, які можуть бути застосовані до неповнолітніх, або закріплення в кримінальному законодавстві положення про право суду переходити до більш м'якого покарання (без застосування положень ст. 69 КК) за системою покарань, у тому числі, передбаченої ст. 51 КК, у випадках, коли жодне із запропонованих у санкції статті Особливої частини покарань не може бути застосоване до конкретного неповнолітнього. Більш того практика потребує послідовної зміни вектора кримінальної репресії з цього боку слід надати підтримку ідеям В. О. Тулякова, М. І Хавронюка щодо потреби у розвитку багатокілірності системи ювенальної юстиції неповнолітніх та відповідних заходів кримінально-правового впливу.

Вважаємо що серед засобів кримінально-правового реагування на правопорушення неповнолітніх, бажано б було відокремити примусові заходи виховного характеру, заходи соціального захисту, заходи безпеки, заходи реституції та компенсації.

З позицій необхідності врахування особи винного при призначенні покарання можна виділити комплекси ознак, що характеризують таку особу:

а) ті, які впливають на оцінку характеру і ступеня суспільної небезпеки, виходячи з суб'єктивної сторони діяння (форма вини

як продукт розумово-вольової діяльності особи, мотивація як її процес і результат і т. д.);

б) ті, які характеризують основні соціальні цінності особи, ступінь узгодженості властивостей особи, що виявилися в діянні, з основною орієнтальною позицією особи (поведінкова характеристика за тривалий період часу у сфері провідної діяльності, дозволя, реалізації основних соціальних ролей і т. д.);

в) ті, що відносяться до початкових демографічних характеристик, що впливають на соціальний статус і тенденції розвитку особи (зокрема стосовно неповнолітніх характеристика сімейно-побутового середовища, що може істотно скоректувати висновок про межі відповідальності підлітка за власну поведінку);

г) ті, що відносяться до особливостей психології підлітка, зокрема ступеня деформації загальновікових особливостей, що також може впливати на ступінь і характер відповідальності (затримка інтелектуального розвитку, розвитку волі і т. д.);

д) фізичні характеристики, що відносяться до спотворень, і екстремальних ситуацій в умовах життя і виховання, які, навіть не впливаючи на характер і ступінь відповідальності, релевантні проте для вибору міри кримінально-правового характеру.

Без врахування цих умов при призначенні покарання не може вирішити задачу виховання дитини в повному об'ємі, оскільки для створення певних переконань, поглядів необхідна тривала і цілеспрямована дія, тому, на нашу думку, покарання неповнолітніх слід розуміти також у політичному значенні як процес примусового формування у неповнолітньої засудженої особи правомірної соціальної поведінки, відповідної нормам закону. Ми вважаємо, що саме таку вузьку виховну мету покликане вирішити покарання відносно неповнолітніх. Можна з тією або іншою часткою упевненості говорити про вплив кримінального покарання на внутрішню свідомість засудженого, проте його зміна не повинна розглядатися як кінцевий результат.

Це надає можливість виказати деякі пропозиції щодо подальшого розвитку діючого кримінального законодавства України.

Вважаємо за необхідне керуватись положеннями ст. 6 Європейської конвенції з прав людини та фундаментальних свобод, практикою гуманізації відповідальності неповнолітніх, беручи за приклад ст. 93 КК Республіки Молдова* [3]. Задля цього пропонуємо у ст. 97 Кримінального кодексу перше речення сформулювати у наступній редакції:

«Неповнолітнього, який вперше вчинив умисний злочин невеликої або середньої тяжкості, або який вчинив необережний злочин, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, ...» далі за текстом.

Необхідність узгодження положень нового Кримінального процесуального кодексу та діючого Кримінального законодавства України потребує вирішення питань щодо нормативного уточнення положень факторів впливу на скоєння злочину (ст. 484 КПК України).

З цього приводу пропонуємо у статті 103 у частині 1 Кримінального кодексу України перше речення після слів «враховує» сформулювати у наступній редакції *«умови життя і виховання, стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, мотиви скоєного злочину, вплив дорослих та інші особливості скоєння злочину»*.

Ці позиції відкриють нові можливості для подальшої гуманізації кримінальної політики відносно неповнолітніх в Україні.

Примітка:

* Ст. 93 КК РМ сформульована у більш докладній редакції з позиції принципу гуманізму: «Несовершеннолетние, осужденные за совершение незначительного преступления, преступления средней тяжести или тяжкого преступления, могут быть освобождены от наказания судебной инстанцией, если будет установлено, что цели наказания могут быть достигнуты путем помещения их в специальные учебно-воспитательные или лечебно-воспитательные учреждения, а также путем применения других принудительных мер воспитательного характера...»

Бібліографічний список

1. Указ Президента України «Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/597/2011>
2. Див., напр. : Бурдін В. М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні : монографія / В. М. Бурдін. – К. : Атіка, 2004. – 240 с.; Яцун О. С. Особливості кримінального покарання неповнолітніх [Текст]: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Яцун Олександр Сергійович ; Львівський держ. ун-т внутрішніх справ. – Л., 2009.
3. Уголовный кодекс Республики Молдова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.yk-md.ru/1_9/page/4.html

В статье в соответствии с изменениями действующего законодательства криминально-правового профиля рассматриваются пути и меры дальнейшего совершенствования уголовной политики в отношении несовершеннолетних посредством уточнения перечня обстоятельств, подлежащих учету при назначении наказания. Делается вывод о необходимости расширения базы применения принудительных мер воспитательного характера

Due to legislative changes in force ways and measures of modern juvenile criminal policy are analyzed. It is stressed that clearance of sentencing procedure and differentiation of permissions to use coercive measures instead of criminal sentences to juveniles lay at the basement of modern juvenile criminal policy formation.